

The Recreation of the Concept of Protecting Life by a Snake in *Harry Potter* Films and *Fantastic Beasts and Where to Find Them* Based on Comparative Mythology: A Case Study of the Myth of Naga in Buddhism and the “Shahryarzadeh of Babylon” in *Marzbannameh*

Omid Vahdanifar*¹, Leyla Roshani²

Received: 05/08/2023

Accepted: 05/11/2023

* Corresponding Author's E-mail:
o.vahdanifar@ub.ac.ir

Abstract

One of the most significant topics in literature is the influence of myths and modern arts which began with discussions in linguistics and comparative literature and then gradually went to its separate path with the beginning of the studies in mythology. In this article, by the use of the theories in comparative mythology, we try to explain the character of Nagini who appears as a snake in the *Harry Potter* films as well as *Fantastic Beasts and Where to Find Them* and to trace her connections with similar symbols in Iranian and Buddhist mythology. The Iranian counterpart for this myth can be found in the tale “Shahryarzadeh of Babylon” in *Marzbannameh* and the Buddhist counterpart in the myth of Naga. The study of similarities between the character Nagini and these myths from a comparative approach reveals a close relationship between them which shows that in the creation of this character, the writer has been under the influence of

1. Associate Professor Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, University of Bojnord, Bojnord, Iran.

<http://orcid.org/0000-0002-6981-6548>

2. M.A. Student of Persian Language and Literature, Department of Human Sciences, Bojnord University, Bojnord, Iran.

<http://orcid.org/0009-0007-0510-2398>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

the mythology of different civilizations. The investigations show that the story of this character has many similarities with the myth of Naga in Hinduism. Also, many similarities can be found between Nagini and the snake described in the tale of the prince of Babylon. The findings show that snake has been recognized as the symbol of protection in mythological narratives in Indian and Iranian civilizations. Myths are recreated to become immortal. This myth is recreated with the same purpose in *Harry Potter* films.

Keywords: Nagini, comparative mythology, Naga, *Marzbannameh*, *Harry Potter*

1. Introduction

Films as texts are influenced by the past stories and tales. If we widen our perspective, we will observe to what extent films draw from the texts and tales of other nations. Even if we cannot prove a direct relationship between a text and the texts of other nations, we will be convinced by the excess of similarities between the texts that most of today's stories are like smaller streams that branch from the huge river of the literature of other nations. For investigating such concerns, the theories of comparative literature proved the researchers with proper tools. One of the most fundamental conditions and limitations for analyzing texts from this perspective was finding definitive evidence for the relationship between two texts; however, the American school of comparative literature removed this limitation and freed comparative studies from the confines of literature alone.

The *Harry Potter* films are replete with mythical themes from different nations. It is with the help of these cultural and mythical themes that these films are still fresh after many years and still attract audiences from around the world.

In this article, we aim to study one of the characters in *Harry Potter* films and *Fantastic Beasts and Where to Find Them* and compare her with her counterparts in Buddhist and Iranian myths based on the

American school of comparative literature as well as comparative mythology. Our first objective is to find similarities between these three texts; and then to explain these similarities by the use of the theories of comparative mythology.

Research Questions: In this article, we try to answer these questions: what are the similarities between the snake in *Harry Potter* films and *Fantastic Beasts* and the goddess “Naga” in Buddhist myths and the snake in the tale “Shahryarzadeh of Babylon” in *Marzbannameh*? Based on the answers to the previous questions, how can we explain the connection between these myths with the help of comparative mythology?

2. Review of Literature

Research from the perspective of comparative mythology is abundant on many topics; however, the only article which has some affinities to the present article is Farzi and Abedi’s article, “The Analysis of Mythical Themes in the Tale of The Prince of Babylon and ‘Shahryarzadeh’ In *Marzbannameh*” (2014). The writers focus on the adaptability of the two stories in terms of the symbolic elements of the rites of initiation; therefore, they have a completely different objective from the writers of the present article.

3. Methodology

The researchers attempt to use a descriptive-analytical method to study the relationships between two Buddhist and Iranian mythical stories with the character Nagini in *Harry Potter* films and *Fantastic Beasts* from the perspective of comparative mythology. To this end, the characteristics of each character are identified and then their similarities are explained.

4. Discussion and Conclusion

The findings of this research reveal the interrelation of myths from the eastern to the western nations: the myth of Naga in Buddhism in the

east, the tale of “Shahryarzadeh of Babylon” in Iran, and the modern fantasy stories and films such as *Harry Potter* and *Fantastic Beasts* in the west. Nagini is a mixture of the elements of Indo-European mythology. Beyond their names, there are many other similarities between Nagini and the myth of Naga in Buddhism, such as being female and transforming into a snake. On the other hand, there are some traits in this character which makes her comparable to the tale of “Shahryarzadeh of Babylon”, such as the negative connotation of the snake and its protection of the antagonist’s life. In Mesopotamia, snake is a negative and evil character. This belief is later spread throughout Semitic people, too. These Semitic and Mesopotamian beliefs are still prevalent in the contemporary Greece and Europe.

In *Harry Potter* and *Fantastic Beasts*, snake is similar to the Buddhist goddess Naga: both of them are female; thanks to their supernatural and mythical powers, both can act in the forms of human and snake; and the name Nagini is obviously taken from the name Naga.

A study of the similarities between Nagini and the tale of the prince of Babylon in *Marzbannameh* reveals that in both texts, snake has a negative and antagonistic meaning; both of them are black and evil; and both are associated with magic and evil spells.

The most important common trait between the three texts is that the snake is the protector of the hero and the anti-hero. Choosing snake as the protector is not by accident, since in mythologies, snake is the protector of valuable things. In Iranian myths, snake is the protector of treasures; in Greek myths, it is the protector of the golden tree; and transformed into a dragon, the snake is the protector of water and rain in Chinese myths. One can find other examples for the protecting role of snakes in other mythologies, too.

Myths and cinema have a mutual relationship in such a way that writers recreate mythical concepts to their own tastes, and in this way, immortalize the myths. As the findings of the present research shows, the concept of protection by snake has its roots in the Indo-European myths and is used consciously by the writer of the modern fantasy narrative in the creation of a character in the story.

دوفصلنامه روایت‌شناسی

سال ۹، شماره ۱۷، بهار و تابستان ۱۴۰۴، صص ۲۷۵-۳۱۵

مقاله پژوهشی

بازآفرینی مفهوم محافظت جان به‌وسیله مار در روایت فیلم هری پاتر و

جانوران براساس اسطوره‌شناسی تطبیقی

(مطالعه موردی اسطوره ناگا در بودایسم و افسانه شهریارزاده بابل در *مرزبان‌نامه*)

امید وحدانی‌فر^{۱*}، لیلا روشنی^۲

(دریافت: ۱۴۰۲/۳/۲۵ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۱۶)

چکیده

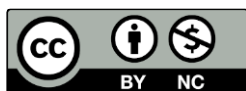
تأثیر اساطیر و هنرهای مدرن بر متون از موضوعات گسترده ادبیات است که ابتدا با نظریات زبان‌شناسی و ادبیات تطبیقی مطرح و به تدریج با اسطوره‌شناسی راه خود را مجزا کرد. در این جستار با نظریات اسطوره‌شناسی تطبیقی سعی در تبیین رابطه نماد مار در فیلم هری پاتر و جانوران شگفت‌انگیز با اسطوره همانند آن در اساطیر ایرانی و بودایی داریم. نمونه ایرانی این اسطوره در داستان شهریارزاده بابل *مرزبان‌نامه* و نمونه بودایی آن اسطوره ناگاست. پرسش ما در این جستار این است که حفاظت از جان شخصیت ضدقهرمان در فیلم هری پاتر براساس اسطوره‌شناسی تطبیقی از چه اسطوره‌هایی مایه گرفته و این اسطوره‌ها چگونه به شکل نوین و

۱. دانشیار گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران (نویسنده مسئول)

* o.vahdanifar@ub.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0002-6981-6548>

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران.

<https://orcid.org/0009-0007-0510-2398>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY - NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

مدرن در روایت فیلم بازآفرینی شده است؟ با بررسی شباهت‌های موجود بین این اسطوره‌ها و ناگینی در هری پاتر به شیوه تطبیقی، ارتباط تنگاتنگی وجود دارد که مشخص می‌شود نویسنده در پرداختن شخصیت ناگینی متأثر از اساطیر تمدن‌های مختلف بوده است؛ ناگینی در هری پاتر، ماری همدم شخصیت منفی داستان اما در جانوران شگفت‌انگیز، زنی است تازه به طلسمی دچار شده، بدنش به ماری سیاه تغییر پیدا می‌کند. این زن گذشته همان مار در هری پاتر است. ناگینی، تکه‌ای از جان ضدقهرمان را در خود جای داده و در صورت مرگ مار، ضدقهرمان به نهایت ضعف خود می‌رسد. با بررسی‌های انجام‌شده مشخص شد این داستان شباهت زیادی به افسانه ناگا در هندوئیسم دارد. همچنین می‌توان تشابه زیادی بین ناگینی و ماری که در داستان شهریارزاده بابل توصیف شده، پیدا کرد. با بررسی‌های انجام‌شده مشخص می‌شود که شباهت بسیاری بین ناگینی و اسطوره هندی و ایرانی مورد بحث وجود داشته است. این نتایج نشان می‌دهد که مار به‌عنوان نماد محافظت در روایت‌های اسطوره‌ای تمدن‌های هندی و ایرانی شناخته شده بوده است. اسطوره‌ها برای جاودانه شدن بازآفرینی می‌شوند که این مفهوم نیز در روایت فیلم هری پاتر بازآفرینی شده است.

واژه‌های کلیدی: ناگینی، اسطوره‌شناسی تطبیقی، ناگا، مرزبان‌نامه، هری پاتر.

۱. مقدمه

انسان مدرن امروزی نمی‌تواند منکر تأثیر دنیای شگفت‌انگیز فیلم و سریال بر زندگی خود باشد، زیرا فیلم‌ها جزئی از خاطرات آن‌ها شده است، خاطراتی که نظیر آن را بزرگان فامیل با بیان داستان‌های شگفت‌انگیز برای کودکان دیروزی می‌ساخت. فیلم همان داستان‌گویی و افسانه‌سرایی است، اما در شمایی بدیع و جدید. پس بی‌راه نخواهد بود اگر مدعی باشیم هر آنچه بر متون و افسانه‌ها تأثیرگذار است، بر متن فیلم‌ها نیز مؤثر است. فیلم به‌مثابه یک متن، متأثر از داستان‌ها و افسانه‌های گذشته خود

است. چه بسا اگر زاویه نگاه خود را گسترده‌تر کنیم، خواهیم دید که تا چه حد متأثر از متون و داستان‌های ملل دیگر است. حتی اگر نتوانیم اثبات کنیم که رابطه مستقیمی بین یک متن و متون دیگر ملل وجود دارد، وجود شباهت‌های بسیار در عناصر این متن‌ها، گویای این واقعیت است که بسیاری از داستان‌های امروزی، باریکه آبی است که آبشخور آن را می‌توان در ادبیات دیگر ملل جست‌وجو کرد. در پی واکاوی اینگونه مشغله‌های ذهنی همیشگی پژوهشگران، نظریات ادبیات تطبیقی ابزارهای مناسبی را برای رسیدن به پاسخ پرسش‌هایشان در اختیار آن‌ها قرار داده است. این نظریات در اوایل قرن نوزدهم در فرانسه، در ابتدای امر برای یافتن تأثرات ادب فرانسه در ادبیات دیگر کشورها مطرح شد. سپس این نظریه رو به گسترش نهاد و مکتب مستقلی برای آن تشکیل شد. یکی از اساسی‌ترین شرایط بررسی متون از این منظر، یافتن شواهد و مدارک قطعی دال بر داشتن ارتباط بین دو متن بود، اما این نظریه محدودیت‌هایی داشت که منتقدان به بررسی آن‌ها پرداختند؛ «از جمله اعتراض‌هایی که به چنین پژوهشی وارد می‌شود، فراتر بودن توان علمی و شناخت محقق است. کجاست محقق که بتواند بر همه این ادبیات متفاوت احاطه داشته باشد و در هر یک پژوهشی عمیق انجام دهد و آن‌گاه به بررسی تطبیقی آن دست یازد» (کفافی، ۱۳۸۲، ص. ۱۹). مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی، این محدودیت را از میان برداشت و سطح پژوهش‌های تطبیقی را تنها به ادبیات محدود نکرد. علاوه بر آن پژوهش‌های تطبیقی را تنها به تحقیقاتی محدود نمی‌کرد که ارتباط بین متون آن‌ها با سند و مدرک قطعی شده‌اند، بلکه تنها یافتن شباهت‌ها بین متون برای مرتبط دانستن آن‌ها مفید دانست. یکی از شاخه‌های ادبیات تطبیقی، اسطوره‌شناسی تطبیقی است. در مسیر تکامل ادبیات تطبیقی، نتایج این تحقیقات درباره اسطوره‌ها، خود به دانش مستقلی تبدیل شد. این دانش جدید در ابتدا

به کمک دانش دیگری به نام فیلولوژی^۱ به وجود آمد که خود این دانش، جزئی از دانش زبان‌شناسی است. «فیلولوژی به دانشی اطلاق می‌شود که زبان را از نظر تاریخی در نسخه‌های نوشتاری مطالعه می‌کند» (نامورمطلق، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۴). در واقع کار آن یافتن تشابهات وازگان بین زبان‌های مختلف است تا ریشه معنای کلمات را دریابد. این مطالعات کم کم به سمت عناصر دیگر ادبیات ملت‌ها کشیده شد. به‌ویژه اسطوره‌پژوهی را به سمت اسطوره‌شناسی تطبیقی برد.

سری داستان‌های هری پاتر نیز سرشار از مضامین اسطوره‌ای کشورهای مختلف است. نویسنده با این بن‌مایه‌های فرهنگی و اساطیری دست به آفرینش اثری زده است که با گذشت سال‌ها از ساخت آن، کهنه نشده و باز هم مخاطبان خود را از سراسر جهان جذب می‌کند. این استقبال به حدی بود که بعد از چندسال از ساخت فیلم، کمپانی‌های سازنده آن به فکر ساختن دنباله این فیلم‌ها افتادند، اما این دنباله وقایع پنج دهه قبل از هری پاتر را شرح می‌دهد که با نام «جانوران شگفت‌انگیز و زیستگاه آن‌ها» ساخته شد. در این جستار قصد داریم که یکی از نقش‌های مشترک فیلم هری پاتر و فیلم جانوران شگفت‌انگیز را براساس نظریه ادبیات تطبیقی مکتب آمریکایی و نظریه‌های اسطوره‌شناسی تطبیقی با نمونه‌ای از اساطیر بودایی و ایرانی بررسی کنیم. مسئله مورد بررسی ما یافتن شباهت‌ها بین این سه اثر است و پس از آن تبیین این شباهت‌ها با نظریه اسطوره‌شناسی تطبیقی است.

در این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی ابتدا به بیان کلیت مشخصات هر شخصیت پرداخته و سپس به تحلیل شباهت‌های مشابه آن‌ها می‌پردازیم. هدف ما از این پژوهش تبیین چگونگی تغییر و بسط یک اسطوره در بین تمدن‌های مختلف است، دیگر آنکه نشان دهیم نویسندگان امروزی برای شخصیت‌سازی داستان‌های خود

چگونه از اساطیر گذشته بهره می‌برند و اسطوره‌های مدرن را بازآفرینی می‌کنند. ناگینی در فیلم هری پاتر، ماری است که همدم شخصیت منفی داستان است، اما در فیلم جانوران شگفت‌انگیز، زنی است که تازه به طلسمی دچار شده که بدنش به ماری سیاه تغییر شکل پیدا می‌کند. این زن گذشته همان مار در سری فیلم هری پاتر است. ناگینی در هری پاتر، تکه‌ای از جان ضدقهرمان را در خود جای داده است و در صورت مرگ مار، ضدقهرمان به نهایت ضعف خود می‌رسد. با بررسی‌های انجام‌شده مشخص شد که این داستان شباهت زیادی به افسانه ناگا در هندویسم دارد. همچنین می‌توان تشابه زیادی بین ناگینی و ماری که در داستان شهریارزاده بابل توصیف شده پیدا کرد. در این مقاله سعی خواهد شد تا به روش توصیفی - تحلیلی روابط دو افسانه بودایی و ایرانی مرزبان‌نامه با ناگینی در فیلم هری پاتر و جانوران شگفت‌انگیز در سایه اسطوره‌شناسی تطبیقی مورد بررسی قرار گیرد. بررسی روابط ادبیات تمدن‌های مختلف دریچه‌ای تازه به روی خوانندگان نسبت به تأثیر متون و فرهنگ‌ها و حتی افسانه‌های ملت‌های مختلف باز خواهد کرد. یافتن این تأثیر و تأثرها و همچنین شباهت‌های آن‌ها، موجب لذت ادبی در خوانندگان و علاقه‌مندان افسانه‌ها و فیلم‌های مهیجی چون هری پاتر و جانوران شگفت‌انگیز می‌شود. همچنین علاقه‌مندان به این پژوهش‌ها به صورت موردی، بسط و تبدیل اسطوره‌ها را در طول تاریخ تمدن‌های مختلف درک خواهند کرد. در این پژوهش ابتدا به این سؤال پاسخ می‌دهیم که مار در فیلم هری پاتر و جانوران شگفت‌انگیز چه شباهت‌هایی با ناگا در اساطیر بودایی و مار در داستان شهریار بابل دارد؟ دیگر اینکه با توجه به نتایج سؤال مذکور، از نظر اسطوره‌شناسی تطبیقی ارتباط بین این اسطوره‌ها به چه صورت قابل تبیین است؟

۲. پیشینه پژوهش

قائمی (۱۳۸۹) در «تفسیر انسان‌شناختی اسطوره‌ اژدها و بن‌مایه تکرارشونده اژدهاکشی در اساطیر» براساس نظریه کهن‌الگوی یونگ به بررسی تکرار بن‌مایه کشتن اژدها در اساطیر ایرانی و دیگر تمدن‌ها پرداخته است. وی براساس این نظریه به این نتیجه می‌رسد که ناخودآگاه انسان در رؤیاهای اساطیر (رؤیاهای جمعی) می‌تواند به دو شکل متضاد یکدیگر جلوه بیرونی پیدا کند. از نظر یونگ انسانی که بر اژدها پیروز می‌شود (قهرمان) به انسان کمال‌یافته تبدیل می‌شود. این تحقیق به‌طور کلی درباره کشتن مار و اژدها بحث می‌کند، اما در مقاله حاضر تنها جنبه حفاظتی مار مدنظر است. قلی‌زاده (۱۳۸۹) در «خاستگاه سیمرغ از دیدگاه اسطوره‌شناسی تطبیقی» با بررسی تطبیقی اساطیر جهان، بخشی از منشأ شکل‌گیری این مرغ افسانه‌ای را برگرفته از اسطوره نبرد عقاب و پلنگ در اساطیر ایران و سانسکریت می‌داند. همچنین نویسنده سایر پرندگان افسانه‌ای در اساطیر یونان و بین‌النهرین با سیمرغ را مقایسه و مورد ارزیابی قرار داده است. سپس اینطور نتیجه گرفته است که ارتباط آسمان و نیروهای مقدس آسمانی با عقاب و مرغان شکاری باعث شده که این مرغان تجلی‌گاه ایزدان و خدایان شوند. این تقدس پرندگان با گذشت زمان به اجزا و اندام آن‌ها نیز سرایت کرده است و مرغان افسانه‌ای چون سیمرغ متجلی شده‌اند. این مقاله موردی است از روایت‌های اسطوره‌ای که در طول زمان، بنا بر مقتضیات هر فرهنگ به نام‌های مختلف اما با شباهت‌های زیاد بازآفرینی شده‌اند. عالی (۱۳۹۰) در «مار در اساطیر و ادبیات فارسی» مفاهیم و نمادهای مرتبط با مار را در ادبیات فارسی مورد واکاوی قرار داده است. دری و عباسی (۱۳۹۳) در «مقایسه تطبیقی عناصر جادویی هزارویک شب و داستان‌های هری پاتر» بسیاری از ابزارهای به‌کاررفته در هر دو متن را بررسی کرده و مشابهت آن‌ها را نشان داده‌اند، نتیجه آن نشان‌دهنده ارتباط متن‌ها با وجود خاستگاه‌های متفاوت زمانی و مکانی آن‌هاست. این مقاله با نشان دادن شباهت‌های هر دو متن چنین نتیجه‌گیری می‌کند که

مفاهیم و نمادها در داستان هری پاتر شکل جدیدی از مفاهیم داستان هزار و یک شب است. این مقاله با بررسی تطبیقی خود از این جهت که زمینه بینامتنی بودن داستان هری پاتر را نشان می‌دهد، حائز اهمیت است و از این نظر هدفی چون هدف مقاله حاضر را دارد. رویانی (۱۳۹۴) در «مقایسه ضحاک و تیفتوس با رویکرد اسطوره‌شناسی تطبیقی» پس از بررسی اسطوره ضحاک و تیفتوس، آن‌ها را از نظر ظاهر، هدف خلقت، اهریمنی بودکندن سرشت آن‌ها و زندانی شدن در کوه مشترک می‌داند. وی به تکرار یک اسطوره در دو تمدن مختلف اما با شباهت‌های بسیار پرداخته است. این مقاله از جهت اینکه موارد مورد مطالعه‌ای مشابه با مقاله حاضر دارد، تأییدی دیگر بر تکرار و بازآفرینی شخصیت‌های اهریمنی مارگونه است. طاهری (۱۳۹۴) در «بازگونی یک نماد (بررسی کهن‌الگوی مار در ایران و سرزمین‌های همجوار)» نام‌ها و نشانه‌های مار را در ایران و اساطیر چینی، هندی، بین‌النهرین و مصر بررسی کرده است. این مقاله درباره جایگاه مار در اساطیر تمدن‌های مختلف اطلاعات جامعی در اختیار گذاشته است که می‌توان از آن برای تحلیل منشأ نمونه مورد بحث مقاله حاضر بهره برد. حبیبی و اعرابی هاشمی (۱۴۰۰) در «تحلیل نمادشناسانه و کهن‌الگویی اسطوره نبرد هوشنگ و مار سیاه در شاهنامه فردوسی» به بررسی این حیوان اسطوره‌ای در داستان هوشنگ پرداخته است. این مقاله به بررسی کهن‌الگوهای موجود در داستان (مانند نبرد خیر و شر) براساس نظریه یونگ پرداخته است. یکی از کهن‌الگوهای استخراج‌شده در داستان هوشنگ و مار سیاه، کهن‌الگوی نبرد قهرمان با مار و اژدهاست. پس منشأ چنین داستانی را ریشه در ناخودآگاه جمعی می‌داند. ناخودآگاه جمعی امکان تکرار در داستان‌های آینده را نیز داراست که از این جهت برای مقاله حاضر قابل توجه است. واحدی و زین‌العابدینی (۱۴۰۰) در «نقش اسطوره‌کاوی و اسطوره‌سازی در هویت انیمیشن ملی (مورد مطالعاتی: اسطوره گردآفرید و اسطوره مولان)» به رابطه اسطوره‌های گذشته و نمود آن‌ها در نمایش‌ها و انیمیشن‌های امروزی پرداخته و به این امر تأکید دارند که

اسطوره‌های کهنی چون گردآفرید و مولان با توجه به فرهنگ زمانه، بنا به سلیقه مخاطبان می‌توانند بازسازی شوند. این مقاله مانند مقاله حاضر، بازآفرینی یک اسطوره را در یک اثر هنری مورد واکاوی قرار داده است. طاهری و مصطفوی (۱۴۰۰) در «مقایسه تطبیقی ساختار اسطوره‌ای روایت در دو فیلم بتمن و شوالیه تاریکی» با نگاه اسطوره‌شناسی جوزف کمبل به بررسی روایت این دو فیلم پرداخته و از جهات مختلف روایت فیلم شوالیه تاریکی را با الگوی سفر قهرمان جوزف کمبل هماهنگ‌تر می‌داند. الگوی سفر قهرمان کمبل نمونه‌ای از نظریه‌هایی است که بر تکرار مضامین اسطوره‌ای تأکید دارند. اما هدف آن تنها مسیر قهرمان داستان است و به دیگر عناصر توجه چندانی ندارد. تنها مقاله‌ای که از نظر موضوع تا حدودی به بخشی از عنوان مقاله حاضر نزدیک است مقاله «تحلیل بن‌مایه‌های اساطیری داستان شهریار بابل با شهریارزاده در مرزبان‌نامه» نگارش فرضی و عابدی (۱۳۹۳) است که از نظر نوع بررسی با مقاله پیش‌رو کاملاً متفاوت است و هیچ هم‌پوشانی ندارد، زیرا در آن با تحلیل محتوایی داستان مورد بحث، قابل تطبیق بودن آن داستان با عناصر نمادین اجراء و مراحل مراسم آشناسازی (پاگشایی) اثبات شده است.

۳. مبانی نظری

۳-۱. ادبیات تطبیقی

ادبیات تطبیقی^۲ به اختصار عبارت است از «بررسی هر پدیده ادبی از منظری فراتر از ادبیات ملی یا بررسی ادبیات در کنار یک یا چندین رشته علمی دیگر» (آلوریچ، ۱۳۹۶، ص. ۵۶). در این ادبیات «دست کم دو مکتب بزرگ وجود دارد؛ نخست مکتب فرانسوی که مطالعه تطبیقی را براساس تأثیر و تأثر استوار کرده و دوم مکتب آمریکایی که مطالعه تطبیقی را بیشتر بر پایه تواردها و تشابهات بنیان نهاده است» (نامورمطلق،

۱۳۹۴، ص. ۴۶ به نقل از (Brunel, 2006, p. 27). از اوایل قرن نوزدهم اصطلاح ادبیات تطبیقی را اولین بار ایبل ویلمان^۳ فرانسوی در سخنرانی خود در دانشگاه سوربن پاریس درباره رابطه ادبیات فرانسوی با سایر ادبیات‌های اروپایی به کار برد (مجیدالبدیری، ۱۴۰۰، ص. ۷۸). بعد از آن با انتشار مقالات زیادی در این زمینه راه را برای ساختن مکتب جدیدی هموارتر کرد. پل وان تیگم^۴ بنیان‌گذار مکتب فرانسوی ادبیات تطبیقی، این رشته را این گونه تعریف می‌کند: «بررسی ادبیات ملل گوناگون از جهت ارتباط با یکدیگر» (همان، ص. ۱۱). از نظر این مکتب رابطه تاریخی میان حوادث باید مورد توجه قرار گیرد و به صرف شباهت میان آن دو نمی‌توان توجیهی برای مقایسه با یکدیگر باشد. «وان تیگم، بررسی شباهت‌های غیرمبتنی بر تأثیر و تأثر را به علت همراه بودن با تعمیمات مبهم و پرزرق و برق به جای دیدگاه‌های مستحکم، غیرممکن می‌داند» (همان، ص. ۸۴). «مکتب فرانسه به بررسی ادبیات تطبیقی به معنای خاص آن توجه دارد. منظور از معنی خاص آن است که این بررسی از چارچوب پژوهش ادبی که آن را در ضمن حوزه‌های ادبیات تطبیقی به شمار می‌رود، تجاوز نمی‌کند. ادبیات تطبیقی از نظر این مکتب مقایسه ادبیاتی مشخص با ادبیات سایر ملل است. این مقایسه حتماً باید با دو متنی انجام پذیرد که زبان یکسانی نداشته باشند» (کفافی، ۱۳۸۲، ص. ۱۷). این مکتب مرکز خود را تنها بر آثار ادبی معطوف داشت که در بستر یک زبان شکل گرفته باشد. سپس با اثر ادبی دیگری با زبان دیگر مورد تطبیق و مقایسه قرار می‌دادند اما در برابر این نظریه، مکتب آمریکایی قرار گرفت که در اواخر قرن بیستم نمایان شد و تفاوتی بنیادی با مکتب فرانسوی داشت. این مکتب ابتدا محدودیت‌های مکتب فرانسوی را نمایان می‌کرد و روش پژوهش‌های تطبیقی آن‌ها را مورد نقد قرار می‌داد. رنه ولک^۵ از چهره‌های برجسته این مکتب سعی در ارائه تعریف جدیدی از

ادبیات تطبیقی داشت. وی با نگارش چهار مقاله در زمینه ادبیات تطبیقی، بنیان‌گذار ادبیات تطبیقی آمریکایی نام گرفت. ادبیات تطبیقی به باور او «پژوهش ادبی مستقلی از مرزهای زبانی، نژادی و سیاسی است و نمی‌توان آن را در یک روش محدود کرد» (مجید البدیری، ۱۴۰۰، ص. ۱۴). شاید کامل‌ترین تعریف از آن نظریه‌پرداز دیگر این مکتب، هنری ریماک^۶ باشد که او در مقاله مهم خود ادبیات تطبیقی را پژوهشی بدون توجه کردن به مرزهای جغرافیایی و بررسی روابط ادبیات‌های گوناگون بین ملت‌ها و همچنین دیگر زمینه‌های علمی و فکر مثل هنر، فلسفه، تاریخ و... می‌داند (همان، ص. ۱۵). از این نظر مرزهای دانش تطبیقی گسترش یافت. به نظر می‌رسد وابستگی بسیاری از نظریه‌پردازان و پژوهشگران مکتب آمریکایی به ملل و قومیت‌های مختلف (چک، روسیه، آلمان، ایتالیا و...) در گرایش آن‌ها به چندصدایی و تبادلات فرهنگی مؤثر بوده است. همچنین این مکتب برای انجام پژوهش به دنبال روابط تاریخی نیست، یک تحقیق صرف بررسی شباهت میان آثار ادبی آن را از نوع پژوهش‌های تطبیقی می‌دانند. در واقع «بررسی روابط مبتنی بر تأثیر و تأثر یا شباهت و تفاوت میان ادبیات‌های قومی یا دیگر ادبیات‌ها آن هم بدون توجه به تاریخ وقوع آن‌ها» (همان، ص. ۱۰۱).

۲-۳. اسطوره‌شناسی تطبیقی

دانش اسطوره‌شناسی به اعتقاد اغلب محققان

در دهه‌های نخست قرن نوزدهم شکل می‌گیرد که در این خصوص جریان یونان‌شناسی و شرق‌شناسی نقش مهمی ایفا می‌کند. دانش اسطوره‌شناسی توسط محققانی از حوزه‌های فیلولوژی، باستان‌شناسی، تاریخ، ادیان و فلسفه پایه‌گذاری می‌شود. توجه این علوم به اسطوره‌ها موجب پدید آمدن نظریه‌های بی‌شماری

می‌شد که بسیاری مورد نقد و انکار نیز قرار می‌گرفت. هر کدام از این محققان در حوزه‌های مختلف با نگاه و نگرش خود تعریفی از اسطوره‌شناسی داشتند. برای مثال رولان بارت^۶ اسطوره را معادل زبان می‌گیرد و خود را ملزم نمی‌بیند پیوندی میان اسطوره‌هایی که بررسی می‌کند با اسطوره‌های بنیادی برقرار کند (نامور مطلق، ۱۳۹۲، صص. ۵۹-۶۰).

ماکس مولر^۸ دانش حقیقی تاریخ انسانیت را تطبیقی معرفی می‌کند و برای اسطوره‌ها قائل به داشتن فقط یک منبع نیست (Moller, 1859, p. 28). از میان بنیان‌گذاران این علم بیش از همه این عنوان به ژرژ فردریش کروزر^۹ نسبت داده شده است. وی استاد فیلولوژی و تاریخ باستانی در آلمان بود که با تألیف کتاب خود با نام *نماد و اسطوره‌شناسی اقوام باستانی*، مکتب نمادی یا رمزی را بنیاد نهاد. از پیروان نظریات کرو می‌توان به کسانی همچون ماکس مولر در انگلیس، آلبر کوهن^{۱۰} در آلمان و میشل برال و لوئی منار^{۱۱} در فرانسه یاد کرد. پس از فراگیری دانش فیلولوژی، مولر پرسش‌هایی را مطرح کرد در باب اینکه چرا نباید برای اسطوره‌شناسی چنین وضعیتی فرض کرد و یا چرا نباید سرچشمه افسانه‌های ملت‌ها را به اسطوره‌های آریایی نسبت داد؟ (Martens, 1894, p. 241). براساس نظریات اسطوره‌شناسی، اسطوره‌ها تقسیمات مختلفی دارند و هر کدام از این تقسیمات از جنبه‌های متفاوت به اسطوره‌ها می‌نگرند. اسطوره‌ها با توجه به دوره‌های مختلف زمانی در گروه‌هایی از این دست تقسیم می‌شوند: «اسطوره‌های کهن، اسطوره‌های میانی، اسطوره‌های مدرن و اسطوره‌های معاصر» (نامور مطلق، ۱۳۹۲، ص. ۳۵). کسانی که به این تقسیمات زمانی برای اسطوره‌ها باور دارند، در واقع تاریخ موازی برای اسطوره قائل هستند؛ یعنی اسطوره‌ها در طول تاریخ دستخوش تغییر می‌شوند، اما این تاریخ خطی نیست بلکه موازی است؛ موازی با دیگر تاریخ‌ها. نظیر تاریخ علم یا فلسفه. در چنین اندیشه‌ای اسطوره مدرن نیز می‌تواند وجود

داشته باشد؛ یعنی هر دوره‌ای علاوه بر بهره‌گیری از اسطوره‌های کهن می‌تواند برای بیان شرایط تازه از اسطوره‌های تازه نیز استفاده کند. شخصیت‌هایی مانند دون ژوان^{۱۲}، دون کیشوت^{۱۳} یا فاوست^{۱۴} نمونه‌هایی از اسطوره‌های مدرن هستند که درست به اندازه نارسیس^{۱۵}، اکو^{۱۶} یا سیزیف^{۱۷} می‌توانند در تبیین انسان مدرن مفید باشند. نظریات یونگ^{۱۸} و کمبل^{۱۹} با وجود تفاوت‌ها در باب کهن‌الگوها و اسطوره قهرمان نظیر همین عقیده است (همان، ص. ۳۸). از دیگر تقسیمات اسطوره‌ها، گونه‌هایی براساس نظام نشانه‌ای آن‌هاست. اسطوره‌ها به شکل واحدی بیان نمی‌شوند و از اشکال و نظام‌های گوناگونی بهره می‌برند. شناخت نظام‌های گوناگون نشانه‌ای مرتبط با اسطوره‌ها از این جهت مهم هستند که می‌توانند دید جامعی را به همراه تنوع بیانی از اسطوره ارائه دهند. به‌طور عمده اسطوره‌پژوهی بر پایه مطالعات ادبی استوار شده‌اند، در صورتی که اسطوره‌ها از دیگر اشکال بیانی نیز استفاده کرده‌اند. نظام‌های نشانه‌ای را می‌توان با این تقسیمات معرفی کرد: نظام کلامی، نظام تجسمی، نظام موسیقایی، نظام سینمایی و نظام نمایشی. هر یک از این نظام‌های نشانه‌ای دارای بیان و ویژگی‌های بیانی خاص خود هستند و نحوه دلالت‌پردازی را دگرگون می‌کنند (نامورمطلق، ۱۳۹۲، ص. ۴۰). این تقسیمات به پژوهشگران یاری رسانده‌اند تا ارتباط اسطوره‌های تمدن‌های مختلف را طبقه‌بندی و به نتایج بدیعی دست یابند. برای نمونه: «دومزیل^{۲۰} با بررسی تطبیقی اسطوره‌ها معتقد شد اقوام هندواروپایی از میراثی مشترک بهره‌مندند، زیرا در اوایل هزاره دوم پیش از مسیح با تمدن‌های پیشرفته مدیترانه‌ای ارتباط عمیق داشتند. از طریق وجود عناصر مشترک و متشابه در اساطیر اقوام مختلف بیانگر وجود عناصر مشترک در درون و بیرون انسانند، اما از طرفی دیگر وجود اختلاف در اساطیر اقوام و ملل مختلف بیانگر این است که مسائل مشترک درونی و بیرونی انسان‌ها بر اثر وجود شرایط

متفاوت تاریخی و محیطی به اشکال گوناگون ظاهر می‌شوند» (صانع‌پور، ۱۳۹۰، ص. ۲۶). ژیلبر دوران^{۲۱} از دیگر نظریه‌پردازان اسطوره‌شناسی تطبیقی، پایه‌گذار روش اسطوره‌سنجی^{۲۲}، در روش نقادی خود با یافتن تکرارها و حشوه‌های معنایی در یک اثر ادبی و هنری و سپس نمایان ساختن شباهت آن‌ها با یک اسطوره مرجع که به نحوی با درک تاریخ احساسات و عقاید بشری مرتبط است، به نقد و تفسیر آن پردازد (عوض‌پور و نامور مطلق، ۱۳۹۳، ص. ۳). نقد اسطوره‌ای ژیلبر دوران بیشتر بر حالت روایی اسطوره تأکید دارد که از اسطوره برای هر روایتی الگویی اصیل می‌سازد. «نقد اسطوره تأکید دارد که هر روایت ادبی رابطه‌ای تنگاتنگ با اسطوره دارد. اسطوره به نوعی الگوی غالبی هر روایت هنری می‌باشد» (Durand, 1996, p. 184). براساس نظریه‌های اسطوره‌شناسی تطبیقی با یافتن شباهت‌ها در متون ادبی حال و گذشته می‌توان به چگونگی بازآفرینی اساطیر براساس الگویی اسطوره‌ای در متون نو پی برد. همچنین تکرارپذیری ساختار اسطوره و ویژگی کارآمدی برای بازسازی آن در جامعه معاصر است. شناخت این ساختار و استفاده از آن در رسانه هنر، عامل اصلی در تجدید حیات اسطوره‌ها به‌شمار می‌رود. در بین هنرهای معاصر، رسانه سینما نقش بسزایی در اسطوره‌سازی ایفا می‌کند. اسطوره‌های محبوبی مثل بتمن، مرد عنکبوتی و... به دلیل تأثیر در ناخودآگاه جمعی، مخاطبان را جذب کرده‌اند. پیوند بین سینما و اسطوره پیوندی دوسویه است؛ فیلم‌های سینمایی بستر به تصویر کشیدن اسطوره‌ها هستند و اسطوره‌ها نیز در فراهم کردن ایده و داستان برای تولید فیلم‌های سینمایی تأثیرگذارند (شمس نجف‌آبادی و ناظری، ۱۳۹۶، ص. ۳۶).

۴. بحث و بررسی

۴-۱. روایت مار در فیلم هری پاتر و فیلم جانوران شگفت‌انگیز

سری داستان‌های هری پاتر جزو پرفروش‌ترین کتاب‌ها در بین مردم جهان به‌شمار می‌رود. این اثر که ماجرای پسر یتیمی به نام «هری پاتر»^{۲۳} را روایت می‌کند، دریچه‌ای به دنیای موازی جادوگری بازمی‌کند. جی.کی. رولینگ^{۲۴} با آگاهی از اسطوره‌های یونانی و دیگر کشورها، اثری با بن‌مایه‌های اسطوره‌ای برای مخاطبان خود نوشت. سری کتاب‌های هری پاتر ماجرای هفت سال از زندگی هری پاتر است که دشمن اصلی او وولدمورت^{۲۵} سعی دارد جادوگران اصیل را بر دو دنیای جادوگری و غیرجادوگری (انسان‌های عادی) مسلط کند. در سال ۲۰۰۱ میلادی اولین قسمت از سری فیلم‌های هری پاتر ساخته و به نمایش گذاشته شد و همچون کتاب‌ها در کشورهای مختلف از آن استقبال شد. این سری فیلم‌ها تا قسمت هفت و پایان جدال هری پاتر و وولدمورت ساخته و به نمایش گذاشته شد. حال به بخشی که مورد بحث این مقاله است، می‌پردازیم:

در قسمت شش و هفت داستان هری پاتر شاهد حضور یک مار به نام «ناگینی»^{۲۶} در کنار وولدمورت که شخصیت منفی و ضدقهرمان داستان است، هستیم. در جلد هفتم قهرمان داستان، هری پاتر، برای یافتن ضعف‌های وولدمورت به جست‌وجو می‌پردازد. در این کاوش‌هاست که پی می‌برد وولدمورت برای دستیابی به جاودانگی و نامیرایی، هفت جان‌پیچ برای خود ساخته است. جان‌پیچ در دنیای هری پاتر جادوی نادری است که جادوگران به وسیله این طلسم، جان خود را به چند تکه تقسیم کرده و آن را در اشیا یا جانوران پنهان می‌کنند تا اگر بدن جسمی خود را از دست دادند به وسیله جان‌پیچ‌ها به جسم دیگری رفته و به زندگی ادامه دهند. وولدمورت شش جان‌پیچ از اشیا ساخته و

یک جان‌پیچ دیگر ماری است به نام «ناگینی» که همواره آن را کنار خود نگهداری می‌کند. هری پاتر بعد از از بین بردن شش جان‌پیچ، سعی می‌کند تا آخرین جان‌پیچ را نیز از بین ببرد. در نبرد پایانی بین هواداران هری پاتر و ولدمورت، نویل لانگباتم^{۲۷} که از دوستان هری است، موفق می‌شود با شمشیر جادویی گریفیندور^{۲۸} سر مار را از تن جدا کند. پس از این واقعه، ولدمورت به نهایت ضعف خود می‌رسد و دیگر نیمه‌جانی بیش نیست و سرانجام در نبرد با هری پاتر می‌میرد. سال‌ها بعد از انتشار آخرین سری کتاب‌ها و فیلم‌های هری پاتر، نویسنده کتاب، برای بیان ماجراهای ۵۰ سال قبل از اتفاقات فیلم هری پاتر، فیلم‌نامه‌هایی تحت عنوان «جانوران شگفت‌انگیز و زیستگاه آن‌ها» به نگارش درآورد و تا به امروز سومین قسمت این فیلم ساخته و پخش شده است. در قسمت دوم این فیلم گذشته ناگینی در فیلم هری پاتر را مشاهده می‌کنیم؛ ناگینی زنی با شمایل نژاد آسیای شرقی است که در یک سیرک به دلیل طلسمی که گریبان او را گرفته زندانی است تا به عموم نمایش داده شود. ناگینی هروقت اراده کند تبدیل به مار بزرگی می‌شود و مردم برای تماشای او به سیرک می‌آیند. این طلسم قرار است در آینده ثابت شود و ناگینی تا آخر عمر به شکل مار زندگی کند. تصویری از ناگینی در زیر ارائه می‌شود:

تصویر ۱: ناگینی زنی با طلسم تغییر شکل به مار

۲-۴. اسطوره بودایی ناگا

بودیزم از واژه «بودی» به معنای روشنایی گرفته شده و بودا یعنی کسی که به نور حقیقت روشن و بصیر شده است. پیدایش این آیین به قرن شش قبل از میلاد بازمی‌گردد. بودیزم در هند متولد شد، اما چندی بعد در هند رو به افول رفت، با این همه در خارج از مرزهای هند به سرعت پیروان زیادی یافت. به همین دلیل با وجود اقلیت در هند، جزو مکاتب پرجمعیت جهان است (قرایی، ۱۳۸۸، صص. ۲۷۶-۲۷۳).

ناگا (به سانسکریت: «مار») در آیین هندو، بودیسم و جین، عضو طبقه‌ای از موجودات نیمه‌الهی افسانه‌ای، نیمه انسان و نیمه کبرا. آن‌ها می‌توانند شکل کاملاً انسانی یا کاملاً ماریپیچ به خود بگیرند. آن‌ها در یک پادشاهی زیرزمینی به نام ناگا لوکا^{۲۹} یا پاتالا لوکا^{۳۰} زندگی می‌کنند که مملو از قصرهای درخشان است که به زیبایی با جواهرات گران‌بها تزیین شده است. خدای خالق برهما وقتی ناگاهای روی زمین بسیار پرجمعیت شدند، ناگاهای را به مناطق پایین‌تر نازل داد و به آن‌ها دستور داد که فقط شرور واقعی یا کسانی را که قرار است پیش از موعد بمیرند، گاز بگیرند. آن‌ها همچنین با آب‌ها - رودخانه‌ها، دریاچه‌ها، دریاها و چاه‌ها - مرتبط و نگهبان گنج هستند. در بودیسم، ناگاهای اغلب به‌عنوان نگهبانان دریا، مانند تبت، به‌عنوان خدایان کوچک نشان داده می‌شوند. پادشاه ناگا، موچالیندا^{۳۱}، که بودا را به مدت هفت روز از باران در امان داشت، در حالی که عمیقاً در مدیتیشن^{۳۲} بود، به زیبایی در بوداهای مون-خمر^{۳۳} قرن نهم تا سیزدهم در تایلند و کامبوج^{۳۴} کنونی به تصویر کشیده شده است. در آیین جین، تیرتانکارا^{۳۵} (ناجی) پارشواناتا^{۳۶} همیشه با سایبانی از کلاه‌های ناگا بالای سرش نشان داده می‌شود» (Stefan: n. d.:2).

«ناگا در سراسر تاریخ اساطیری هندوان به چشم می‌خورد. دو ناگای به هم پیچیده،

مظهر آب‌های بارور شده هستند و از این پیوند ایزدبانوی زمین زاده می‌شود

(محمودی زیرآبی و معقولی، ۱۱، ص. ۱۴۰۰ به نقل از کوپر، ۱۳۷۹، ص. ۳۳۵).

مجسمه ناگا در تصویر زیر نشان داده شده است:

تصویر ۲: مجسمه ناگا در بودایسم

۳-۴. اسطوره شاهزاده بابل در مرزبان‌نامه

مرزبان‌نامه کتابی است که به شیوه کلیله و دمنه سرشار از داستان‌ها و حکایت‌هاست. بخشی از این حکایت‌ها شخصیت‌های حیوانی دارند و به طریق تمثیل مفاهیم تعلیمی را آموزش می‌دهد. این کتاب نوشته مرزبان بن رستم در قرن چهارم هجری است که به

زبان طبری نگاشته شده است. سعدالدین وراوینی در قرن هفتم این اثر را به نثر فنی فارسی ترجمه کرد. یکی از قصه‌های این کتاب، داستان شهریارزاده بابل است که در ادامه آن را به نثر ساده شرح داده‌ایم:

در سرزمین بابل پادشاهی بود که فرزندی کوچک داشت. در لحظات آخر زندگانی برادرش را نزد خود فراخواند و او را در کار پادشاهی قائم‌مقام خود کرد. همچنین مسئولیت تربیت فرزند خود را به او سپرد و به برادرش گفت: من اختیار تمام کارها را به تو سپردم مشروط بر اینکه زمانی که فرزندم به بلوغ و زمان درایت و لیاقت خود رسید او را در صدر امور پادشاهی بنشانی و مطیع فرمان او شوی. به این ترتیب پیمانی با یکدیگر بستند. بعد از درگذشت پدر و رسیدن پسر به بزرگسالی، عشق مملکت در وجود عمویش ریشه دوانده بود. از این رو با خود فکر کرد اکنون که پسر به رتبه پدرش رسیده است و فردی کاردان شده هر آن ممکن است در صدد گرفتن مقام پادشاهی برآید و اگر من با او مخالفت کنم، بزرگان سرزمین مرا نخواهند پذیرفت. چاره آن است که او را هلاک کنم به گونه‌ای که متهم این امر نباشم. روزی به قصد شکار به همراه شاهزاده بیرون رفتند. پادشاه لشکر را به چند جهت پراکنده کرد و در مکانی با شاهزاده تنها ماند. شاهزاده را از اسب پایین آورد و با دستان خودش چشم‌های وی را از جا درآورد. شاهزاده در پریشان‌حالی خود به دنبال سرپناهی می‌گشت تا اینکه به درختی رسید. از ترس درندگان از درخت بالا رفت و در همانجا به دیدار عوالم غیبی رفت. ناگهان پریانی را زیر درخت مشاهده کرد. گویا آن مکان هر شب مجمع و خوابگاه آنها بوده است؛ در این مجمع از اتفاقات جدید و تازه با یکدیگر صحبت می‌کردند و اسرار پنهان هستی را نشان می‌دادند. در آن لحظه یکی از پریان گفت امروز پادشاه بابل، شاهزاده را فریب داده است. بزرگ پریان گفت اگر شاهزاده بداند این درخت چه

خاصیتی دارد، کمی از برگ آن را به چشم خود می‌مالد تا بینا شود و در فلان خارستان درخت گزی روئیده است که در آن اژدهایی ساکن است. این اژدها تینی (مار) است که وقتی درهم می‌پیچد و حلقه می‌شود، زهر نحسی از سر و دم آن به سیاره‌های مریخ و زحل می‌بارد. ثعبانی (مار) است که سحر و جادوی فرعون‌ی در او اثر ندارد و حتی قادر است عصای موسی را ببلعد. طالع ولادت آن شاه و مار یکی است و اگر شاهزاده بتواند آن مار را بکشد، مرگ مار با مرگ شاه بابل یکی می‌شود. وقتی شاهزاده این ماجرا را شنید برگی از درخت را به چشم مالید و هر دو چشم او بینا شد. سپس به سمت مکان مار رفت و دمار از روزگار مار درآورد. در لحظه، شاه بابل جانش را از دست داد و شاهزاده به پادشاهی رسید (وراوینی، ۱۳۸۳، صص. ۱۳۸۳-۱۴۳).

۵. تحلیل

امروزه هنرهای مختلف نظیر فیلم و انیمیشن به دلیل علاقه مخاطبان به کهن‌الگوها، از مضامین اسطوره‌ای بهره می‌برند. اسطوره‌ها به دلیل رخنه در ناخودآگاه جمعی منابع خوبی برای الهام و بهره‌گیری نویسندگان و سازندگان فیلم‌ها هستند. براساس اسطوره‌شناسی تطبیقی حلقه‌های اسطوره‌ای مشابه در تمدن‌های مختلف متعلق به یک زنجیره اسطوره‌ای هستند. بنابراین، با بررسی شباهت‌های نمادهای اسطوره‌ای می‌توان زنجیر این اساطیر را یافت. ناگینی در فیلم هری پاتر و جانوران شگفت‌انگیز به مثابه یک اسطوره مدرن هستند که می‌توانند آگاهانه یا ناآگاهانه با تلفیق از اساطیر گذشته به وجود آمده باشند، اما برای مشخص شدن تشابهات ناگینی با اسطوره‌های بودایی و ایرانی در *مرزبان‌نامه*، وجه تشابهات آن‌ها را بررسی می‌کنیم.

۵-۱. تشابه ناگینی با اسطوره ناگا در بودیزم

نویسنده داستان هری پاتر عیناً از لفظ ناگینی در نامگذاری مار والدمورت استفاده کرده است که همان ماری مقدس در آیین بودا است. همانطور که گفته شد ناگا الهه نیمه‌انسان و نیمه‌مار در بودیزم است. ناگینی در افسانه بودایی نامی است که برای مارها به کار می‌رفته است (محمودی زیرآبی و معقولی، ۱۴۰۰، ص. ۸). همان‌امی این دو عنصر بسیار جالب توجه است و می‌تواند سندی بر تأثیر این اسطوره بر متن فیلم هری پاتر باشد.

۵-۲. سپر جانی بودن مار در هردو متن

مار در افسانه‌ها و اساطیر نقش محافظت از گنج‌ها را داراست. «اژدها که در فارسی به صورت‌های اژدر و اژدرها و در عربی، تنین و ثعبان به کار می‌رود، موجودی است اساطیری به شکل سوسماری عظیم با دو پر که آتش از دهان می‌افکنده و پاس گنج‌های زیرزمین می‌داشته است» (باحقی، ۱۳۸۶، ص. ۱۰۵). نکته دیگری که یاحقی در کتاب خود در ذیل کلمه اژدها به آن اشاره دارد، نگهبانی مار از گنج جاودانگی در اساطیر دیگر تمدن‌ها همچون افسانه زیگفرید^{۳۷} است: «در افسانه‌های زیگفرید تصریح شده است گنجی که توسط اژدها پاسداری می‌شود، جاودانگی است» (همان، ص. ۱۱۰). در اساطیر و افسانه‌های یونان باستان هسپریدها^{۳۸} نام چند تن از پریان و الهه‌ها بودند که به کمک اژدهای موسوم به لادون^{۳۹}، از درخت سیبی که گایا^{۴۰} آن را در موقع عروسی هرا^{۴۱} با زئوس^{۴۲}، به هرا هدیه داده بود و میوه زرین می‌داد، نگهبانی و محافظت می‌کردند (معصومی، ۱۳۸۸، ص. ۵۵۳). در آیین بودا ناگینی، بودا را از گزند طوفان در امان نگه می‌دارد و سپر جانی برای بودا محسوب می‌شود (ویکیپدیا به نقل از

72: Gombrich:n.d.). در داستان هری پاتر نیز مار یکی از جان‌پیچ‌ها و محافظ تکه‌ای از جان وولد‌مورت است. این تشابهات نشان از نماد بودن مار برای محافظت از هر چیز ارزشمند، چه یک الهه، چه گنج و چه جان و جاودانگی دارد.

۵-۳. جنسیت مؤنث مار در هر دو متن

ناگا یا ناگینی لفظی است که برای مارهای مؤنث در آیین بودا استفاده شده است. ناگینی در زمان انسان بودنش در فیلم جانوران شگفت‌انگیز نیز زنی با شمایل زنان آسیای شرقی است.

در افسانه‌های بودایی ناگینی ماری است که به شمایل یک الهه نیز می‌تواند ظاهر شود. در تصاویری هم که از این الهه کشیده‌اند، آن را نیمه‌مار رسم می‌کنند. در فیلم جانوران شگفت‌انگیز ماری که در رمان هری پاتر تنها به شکل مار ظاهر شده در گذشته خود زنی بوده است که گرفتار جادویی نادر است. ناگینی زنی است که می‌تواند خود را به شکل مار تغییر دهد، اما این جادو یا طلسم در سال‌های آینده ثابت شده و دیگر امکان تغییر نداشته است. با شواهد مطرح‌شده می‌توان ادعا کرد که ناگینی برگرفته از اسطوره ناگا در بوداییسم است. در مکتب آمریکایی اسطوره‌شناسی تطبیقی بیان تشابهات برای اثبات رابطه اساطیری نمادها کفایت می‌کند، اما نکته قابل تأمل این است که نویسنده فیلم هری پاتر و جانوران شگفت‌انگیز، تنها ظاهر شخصیت ناگینی را از افسانه ناگا گرفته است، ناگا در بودیزم، مقدس و یک الهه است و شخصیتی منفی ندارد، اما ناگینی که در طرف ضدقهرمانی فیلم است شخصیتی منفی دارد که می‌تواند منشأ این دیدگاه به مار را در اساطیر دیگر ملل جست‌وجو کرد.^{۴۳} ناگاپرستی پیش از حمله آریایی‌ها در این مناطق رواج داشته و نام آن ناگاپرستی بوده است. ناگا ایزدبانویی

است نیمه‌مار و نیمه‌انسان که پرستش می‌شده است؛ این ایزدبانو مظهر آب‌های بارور شده بود. ایزدبانوان دیگر هندی چون ماناسا در تصویری که ماری به دست دارد ترسیم شده است. سنا از ناگاهای مشهور این آیین است که ویشنو^{۴۴} را ستایش می‌کند. در هند نیز مار به تدریج به نیروی اهریمنی بدل می‌شود. در آثار متأخرتری چون بهاگاواد پوراتا^{۴۵}، کریشنا^{۴۶} (ویشنو) به نبرد ماری می‌رود که باعث نابودی گیاهان است (همان، ص. ۲۹). بسیاری از تمدن‌ها همچون ایران و خصوصاً هند که منشأ آیین بوداست، مار نمادی برای برکت است و شخصیتی مثبت دارد، اما در برخی تمدن‌ها نظیر تمدن بین‌النهرین نیز می‌توان صبغه‌های منفی آن را مشاهده کرد^{۴۷}.

۴-۵. تشابه ناگینی با مار داستان شهریارزاده بابل

در هر دو متن مذکور مار ماهیتی شر و اهریمنی دارد. «در باورهای اسطوره‌ای ایرانی زمانی که اهریمن از زروان متولد می‌شود سیاه‌رنگ و تاریک است» (قائمی به نقل از بنویست، ۱۳۹۳، ص. ۵۳). همچنین در اسطوره ضحاک شاهنامه مارهایی که بر دوش ضحاک می‌روید، سیاه‌رنگند و با بوسه‌های اهریمن بر شانه ضحاک می‌رویند. «مار در افسانه‌هایی مانند آیین مهر مار اهریمنی نیست» (یاحقی، ۱۳۸۶، ص. ۷۳۷). هرچند در افسانه‌هایی دیگر چون شاهنامه، اهریمن مار را که هم‌ریشه مرگ است پدیدآورده است و بر دوش ضحاک دو مار با بوسه اهریمن می‌روید، اما در تورات نقش گناه‌آلود مار نمود بیشتری دارد، زیرا در آن روایات مار وسوسه‌گر است.

دو مارِ سیه از کتفش برُست غمی گشت و از هر سویی چاره جُست

(فردوسی ۱۳۸۰، ج ۱، ص. ۴۱)

در داستان مطرح شده از *مرزبان‌نامه* نویسنده در بیتی عربی به رنگ سیاه مار اشاره می‌کند:

وَإِنْ جَسِيمَاتِ الْأُمُورِ مَنُوطَةٌ بِمَسْتَوْدَعَاتِ فِي بَطُونِ الْأَسَاوِدِ

(وراوینی ۱۳۸۳، ص. ۱۴۱)

ترجمه: همانا کارهای بزرگ وابسته است به ودیعه سپرده شده‌های شکم‌های سیاه ماران بزرگ.

با این شواهد و شواهد بسیار دیگری سیاهی و اهریمن و مار در اساطیر تمدن‌های جهان به یکدیگر گره خورده‌اند. به همین دلیل جای تعجب نیست که مار در داستان هری پاتر نقشی منفی داشته باشد.

۵-۵. اطلاع جادوگر بزرگ داستان هری پاتر و بزرگ پریان از راز اتصال جان مار به شخصیت منفی در هر دو داستان

همانگونه که در خلاصه داستان‌ها بیان شد، مهتر پریان از راز یکی بودن طالع مار و شاه بابل پرده برداشت، هرچند مشخص نیست از کجا این خبر را به دست آورده است، به دلیل تجربه و جایگاهش چنین سؤالی از وی پرسیده نمی‌شود. این امر بی‌شبهت به آنچه در فیلم هری پاتر رخ داده است، نیست، زیرا در این داستان نیز کسی که هری پاتر را از وجود جان‌پیچ‌ها باخبر می‌کند، بزرگ‌ترین جادوگر شناخته شده در این دنیای فانتزی است. دامبلدور^{۴۸}، مدیر مدرسه جادوگری هاگوارتز^{۴۹}، تنها کسی است که وولدمورت از آن می‌هراسد. همین جادوگر بزرگ هری پاتر را از وجود طلسمی که سبب تکه تکه شدن جان وولدمورت در اشیای منتخب وی شده است، باخبر می‌کند.

۵-۶. وابستگی جان به مار

همانگونه که در بخش قبل گفته شد، مار در اساطیر بسیاری از تمدن‌ها، نماد محافظت است. محافظت از جان و جاودانگی یکی از مصداق‌های این نماد است. در هر دو داستان، زندگی شخصیت منفی و شرور به یک مار پیوند دارد. ناگینی هفتمین و مهم‌ترین جان‌پیچ وولدمورت است که با کشته شدن ناگینی، وولدمورت به نهایت ضعف خود می‌رسد. در داستان شهریارزاده بابل نیز با کشته شدن ماری که طالع آن با عمومی شهریارزاده پیوند خورده است، عمر او هم به پایان می‌رسد.^{۵۰}

۵-۷. شباهت نام ناگینی به تنین در مرزبان‌نامه

«کوهن، پدر اسطوره‌شناسی تطبیقی، معتقد است که منشأ همه اساطیر سامی و هندی و ژرمن، از مشاهده صورت‌های فلکی است. بنابر تحقیقات مزبور، بابل که مهد نجوم و ستاره‌شناسی بود، زادگاه بسیاری از اساطیر محسوب می‌شود» (صانع‌پور، ۱۳۹۰، ص. ۳۲ به نقل از ستاری، ۱۳۷۷، ص. ۱۴۲). تنین نام یک صورت فلکی است که به صورت ماری بزرگ، دراز و بسیار پیچیده است. این صورت فلکی نزد اقوام باستانی نماد قدرت اهریمن، تاریکی و آشوب است. از سوی دیگر تنین نماد ازدهای محافظ سیب‌های طلایی هیسپریدس می‌دانند که هرکول^{۵۱} او را از میان برداشت (مظفری، ۱۳۹۸، ص. ۱). در تصویر زیر صورت تنین که در آسمان دیده می‌شود، نمایش داده شده است:

تصویر ۳: صورت فلکی تنین

صورت فلکی تنین در اساطیر یونانی (جزئی از خانواده اساطیر هندواروپایی) نقشی نگهبانانه و محافظ دارد، زیرا از همان افسانه هسپریدها و میوه‌های زرین گرفته شده است. «مخلوقی که به هسپریدها کمک می‌کرد تا از سیب‌ها مراقبت کنند، «لادون»^{۵۲} نامیده می‌شد. برخی اسطوره‌ها می‌گویند که این مار، ازدهایی با صد سر بود که هر کدام از سرها با یک زبان صحبت می‌کرد. این مار هرگز نمی‌خوابید و دائماً از درخت و میوه‌هایش مراقبت می‌کرد. بعد از اینکه هرکول این مار را کشت، هرا در حالت غم و غصه، بدن این مخلوق را به صورت فلکی ازدها تبدیل کرد» (ویلکینسون، ۱۳۹۵، ص. ۴۹).

تصویر ۴: هسپریدها و مار محافظ سیب‌ها

شکل ظاهری این صورت فلکی تنین در منابع عربی و ایرانی هم به شکل مار توصیف شده است. طوسی در توصیف کواکب آسمان زمانی که به تشریح صورت فلکی تنین می‌رسد چنین می‌نویسد: «در این موضع صورت اژدهایی است و کواکب صورت را نشناخته‌اند، پس قومی از ایشان از عرب مار گفته‌اند که آنجا ماری است سرش مانند سر خلخال...» (طوسی، ۱۳۸۱، ص. ۴۲). شکل ظاهری این صورت فلکی هم به شکل مار توصیف شده است. شاید چنین تلقی از این صورت فلکی، باعث تعمیم آن به مار زمینی در نقش محافظ شده است تا جایی که به مارهای بزرگ نام تنین می‌نهادند. اینکه در اساطیر ایران مار نگهبان گنج‌هاست نیز می‌تواند چنین خاستگاهی داشته باشد.

۵-۸. مار و جادو

در فیلم هری پاتر به وضوح درست کردن جان‌پیچ از جادوها و طلسم‌های بسیار قدرتمند و نادر معرفی می‌شود که هرکسی قادر به انجام آن نیست. در داستان شهریارزاده نیز به قدرت جادوویی مار اشاره می‌شود که برتر از هر جادو و سحری است: «ثعبانی که به جای افسون و دم از سحره فرعون، عصای موسی خورد» (وراوینی، ۱۳۸۳، ص. ۱۴۱).

۵-۹. کشته شدن مار توسط قهرمان

«اژدها و تقابل قهرمان با آن، یکی از مهم‌ترین و تکرار شونده‌ترین بن‌مایه‌ها در اساطیر ایران و جهان است» (قائمی، ۱۳۸۹، ص. ۱). بسیاری از قهرمانان اسطوره‌ای برای رسیدن به هدف و پیروزی باید با یک اژدها مبارزه می‌کردند. مثل ایندره در اساطیر هند، پرسوس، پسر زئوس، یا هرکول که همگی با اژدها تقابل داشتند (نک. رستگارفسایبی ۱۳۷۹، ص. ۱۸۱). در فیلم هری پاتر، زمانی قهرمان می‌تواند ضدقهرمان را شکست دهد که بتواند هفتمین جان‌پیچش؛ یعنی مار را بکشد. ناگینی برای وولدمورت چنان مهم است که در زمان جنگ لحظه‌ای او را تنها نمی‌گذارد. در قسمت آخر از فیلم هری پاتر با کشته شدن ناگینی، وولدمورت به نهایت ضعف خود رسیده و با دوئل بین وولدمورت و هری پاتر، قهرمان به پیروزی می‌رسد. در داستان شهریارزاده بابل نیز تنها راه نجات قهرمان کشتن یک مار است. مشاهده می‌شود که تقابل با مار و کشتن مار توسط قهرمان به عنوان یک بن‌مایه در هر دو متن مشترک است. ماحصل مقایسه تطبیقی بحث در قالب جدول ۱ نمایش داده می‌شود:

جدول ۱: وجوه تشابهات ناگینی در فیلم هری پاتر با الهه ناگا و مار در داستان شهریارزاده

مار در شهریارزاده بابل	الهه ناگا در بودایسم	ناگینی در هری پاتر و جانوران شگفت‌انگیز	
تنها به نام‌های عام اشاره شده مثل: اژدها، ثعبان و تنین	ناگا	ناگینی	اسم
به شکل ماربزرگ و سیاه	الهه‌ای با شمایل زنان آسیای شرقی، نیمی از بدن انسان و نیمی مار	در جانوران شگفت‌انگیز به شکل زنی با شمایل زنان آسیای شرقی که طلسم تبدیل شدن به مار دامنگیرش شده، در هری پاتر طلسم دائمی شده و فقط به شکل مار است.	شکل
-	مؤنث	مؤنث	جنسیت
محافظت از جان عمومی شاهزاده که شخصیت منفی داستان است.	محافظت از جان بودا که شخصیتی مثبت است.	محافظت از جان شخصیت منفی	عملکرد
سیاه	-	سیاه	رنگ
مار مورد نظر قدرتی جادویی ورای هر جادو را داراست.	الهه‌ها و خدایان در اساطیر منشأ قدرت‌های ماورایی هستند.	عامل ارتباط جان با شخصیت منفی، جادو و طلسم است.	ارتباط با جادو
پری مهتر	-	جادوگر مهتر (دامبلدور)	افراد مطلع
شهریارزاده برای پیروزی بر عمویش (ضدقهرمان) و کشته شدن او، باید ماری خاص را بکشد.	-	برای کشته شدن ضدقهرمان، مار باید کشته شود.	کشتن مار

۶. نتیجه

براساس یافته‌های این پژوهش و با مدد جستن از نظریات اسطوره‌شناسی تطبیقی می‌توان پیوند اسطوره‌ها را از شرق تا غرب جهان مشاهده کرد. بودیزم در شرق با افسانه ناگا، الهه بودایی. در ایران با داستان‌هایی نظیر شهریارزاده بابل و در غرب با داستان فیلم‌های مدرن و فانتزی هری پاتر و فیلم جانوران شگفت‌انگیز. ناگینی در هر دو فیلم التقاطی است از عناصر اسطوره‌های هند و اروپایی. بسیاری از اشکال ظاهری ناگینی، مانند زن بودن شخصیت ناگینی، تغییر شکل به مار، حتی اسم این شخصیت، مشابه اسطوره ناگا در بودایسم است. از طرفی روایت و حوادث داستان نظیر منفی بودن شخصیت مار و حفاظت از جان شخصیت منفی، همانند روایت داستان شهریارزاده بابل است. شهر بابل شهری از شهرهای بین‌النهرینی است. در بین‌النهرین مار شخصیتی منفی و اهریمنی است. این عقیده در اقوام سامی نیز سرایت کرده است. عقاید سامی و بین‌النهرینی هنوز در جغرافیای یونان و اروپای امروزی مورد واکاوی و توجه است. مار در فیلم هری پاتر و جانوران شگفت‌انگیز از چند جنبه، مشابه الهه بودایی به نام «ناگا» است. اول اینکه هر دو از جنس مؤنث هستند، هر دو به دلیل قدرت‌های ماورائی و اسطوره‌ای می‌توانند به شکل انسان و هم به شکل مار فعالیت کنند؛ دیگر آنکه اسم ناگینی در فیلم از نام ناگا در بودایسم گرفته شده است. در بررسی شباهت‌های ناگینی و داستان *مرزبان‌نامه* نیز مشخص شد که در هر دو متن مار مفهومی منفی و ضدقهرمان دارد؛ هر دو به رنگ سیاه و اهریمنی هستند و با جادو و طلسم قرین شده‌اند. نکته مهمی که در بین سه متن مشترک است، محافظ بودن مار از قهرمان و ضدقهرمان است. انتخاب مار به عنوان محافظ تصادفی نیست؛ بلکه مار در اساطیر (همچون دو مورد بررسی شده) نماد محافظت از اشیای باارزش است. در اساطیر

ایرانی محافظت از گنج‌ها و در اساطیر یونانی محافظ درخت طلایی است. مار که در اساطیر گونه مشابهی ازدها نیز است، در اساطیر چینی محافظ آب و باران است^{۵۳} که با این اوصاف چندین مثال دیگر برای نقش محافظت مار می‌توان یافت. از آنجایی که ارتباط اسطوره‌ها و سینما ارتباطی دوسویه است، نویسندگان به مدد مفاهیم اساطیری آن‌ها با سلايق خود بازآفرینی کرده که با این کار، اسطوره‌ها نیز جاودانه می‌شوند. طبق یافته‌های پژوهش حاضر دو نمونه مطالعاتی این مقاله مشخص شد که مفهوم محافظت از جانب مار ریشه در اساطیر هندواروپایی داشته و نویسنده به‌طور آگاهانه از این حیوان در شخصیت‌سازی فیلمنامه بهره برده و آن را بازآفرینی کرده است.

پی‌نوشت‌ها

1. philology
2. comparative literature
3. Abel Villemain
4. Paul Vantieghem
5. Rene Wellek
6. Henry Remak
7. Roland Barthes
8. Friedrich Max Müller
9. Georg Friedrich Creuzer
10. Kohn
11. Louis Menard
12. Don Juan
- 13. Don Quixote**
14. Faust
15. Narcissus
16. Echo
17. Sisyphus
18. Carl Gustav Jung
19. Joseph Campbell
20. Georges Dumézil

21. Gilbert Durand
22. Mythocritique
23. Harry Potter
24. J.K. Rowling
25. Voldemort
26. Nagini
27. Neville Longbottom
28. Gryffindor
29. Naga-loka
30. Patala-loka
31. Muchalinda
32. Meditation
33. Mon-Khmer
34. Cambodia
35. Tirthankara
36. Parshvanatha
37. Siegfried
38. Hesperis
39. Ladon
40. Gaia
41. Hera
42. Zeus

۴۳. مار در برخی تمدن‌ها نماد برکت و حاصلخیزی است. در اندیشه و هنر مصری، ایزدبانوهای زیادی به شکل مار هستند؛ مثل: ایزد بانوی رنه نوتت که آن را موجب برکت می‌دانستند. واجت ایزد بانوی دیگری که به شکل مار ترسیم شده است؛ او نگهبان نیل و فرعون است. مرت سه گر ایزدبانوی دیگری بوده که مسئولیت پشتیبانی ساختن مقبره‌ها را برعهده داشته است. با ارتباط مصریان با اقوام سامی و آریایی مار به موجودی اهریمنی مبدل شده است (طاهری، ۱۳۹۴، ص. ۲۸). مار اساطیر یونانی با مرگ استحاله پیدا می‌کند. روح مرده به داخل مار فرورفته و از آن خارج می‌شود. نمادی از همزاد زندگی خدایان است. عبور روح مردگان از این همزاد باعث متبرک شدن روح می‌شود و برای زندگی جدیدش آماده می‌گردد. مار عامل تغییر شکل جسمانی و روحانی تصور می‌شود (معصومی، ۱۳۸۸، ص. ۷۹۸). در تمدن ایران با بررسی‌های انجام شده، تمدن عیلامی ایزدانی را به تصویر می‌کشد که ماری در دست دارند. در هنر جیرفت می‌توان گفت مار

مهم‌ترین الگوی هنری این تمدن است. در این نقش‌ها مار، گاه با حیوانی چون عقاب به نشانه دشمنی با عقاب یا گاو به نشانه برکت به تصویر کشیده شده است. همچنین نقش مار روی جام‌ها یا در کنار آب نشان از اندیشه نگهبانی آب توسط مار دارد. مهم‌ترین اثر یافته شده از شهادت پرچمی است که ایزدانویبی با نیایشگرانی به شکل مار بر آن نقش بسته است (همان، صص. ۳۰-۳۳). در اندیشه و هنر هندی مردم ایزدانی که به برکت و حاصلخیزی پیوند داشتند، پرستیده می‌شدند. در برخی پیکره‌های یافت‌شده تصویر ایزدانویبی با مارهایی که دورش پیچیده شده، نقش بسته است. یا پهلوانی که مار بزرگی در دست دارد. در بقایای سند مهر خاصی یافت شده با سر دو مار که نشان از مارپرستی دارد.

44. Vishnu

45. Bhagavata Purana

46. Krishna

۴۷. در اندیشه‌های بین‌النهرینی خلقت با اشکال مارمانند پیوند دارد. بسیاری از خدایان این منطقه، خدایانی مارگون هستند. مار در داستان گیلگمش گیاه جاودانگی می‌بلعد و جاودان می‌شود. بسیاری از مهرهای بین‌النهرینی نقش بانوان را با مارها نشان می‌دهد. نقش این مارها به سه دسته تقسیم شده: انسان مارتن، انسان مار به دست، انسان نشسته یا ایستاده بر مار. هنگام گذر تاریخ از مادرخدایان به خدایان نرینه، در این اساطیر مردوک بر تیامت پیروز می‌شود و مار نیز چهره‌ای اهریمنی به خود می‌گیرد (طاهری، ۱۳۹۴، صص. ۲۶-۲۷). «در اساطیر و افسانه‌های بابل، سمبل و نماد مردوک، ایزد ملی بابل، افعی‌ای با نام موش هوش‌شو (Mushushu) بوده است» (معصومی ۱۳۸۸، ص. ۷۹۸). در اندیشه‌های سامی، مار جانوری نکوهیده است. جانوری که به یاری شیطان برمی‌خیزد و آدم و حوا را اغوا می‌کند تا از بهشت رانده شوند. ادیان آریایی نیز مار را اهریمنی دانسته و در کتبی مثل یشتها و یا متون زرتشتی عامل تباهی است. (همان، ص. ۳۳) بنابراین مار در اغلب تمدن‌ها جایگاه خاصی دارد و غیر تمدن سامی و آریایی، ابتدا نماد برکت و حاصلخیزی بوده و سپس احتمالاً با مهاجرت آریاییان به دیگر نقاط جهان مار به موجودی اهریمنی بدل می‌شود.

48. Dumbledore

49. Hogwarts

۵۰. یکی از نکته‌هایی که در ارتباط با مار و جان در اساطیر به آن برخوردیم، این است که طوسی در کتاب *عجایب‌المخلوقات*، جان را یکی از نام‌های مار می‌شمارد، «پس مار هرچند کی برآید جوان‌تر گردد، اول حیه بود، دوم درجه جان بود، سیم درجه ثعبان گردد» (طوسی، ۱۳۸۲، ص. ۶۱۱). گویی ارتباط جان به مار، به الفاظ و نام‌گذاری‌ها نیز تسری داشته است.

51. Hercules

52. ladon

۵۳. ازدها در تمدن چین نیز از نمادهای تکرارشونده است که هم به شکل منفی و هم به صورت مثبت کاربرد داشته است. اما وجهه مثبت آن به دلیل نگهداری از آب و باران و حاصل‌خیزی طبیعت، نمود بیشتری داشته است (نک. رستگارفسای، ۱۳۷۹، ص. ۱۸۷).

منابع

- آلوریچ، ا. (۱۳۹۶). اهداف و ابعاد ادبیات تطبیقی. ترجمه م. حسینی. *آزما*. ۱۲۳، ۵۶-۵۷.
- حبیبی، م.، و اعرابی هاشمی، ش. (۱۴۰۰). تحلیل نمادشناسانه و کهن‌الگویی اسطوره نبرد هوشنگ و مار سیاه در شاهنامه فردوسی. *پژوهش‌های تاریخی*، ۵۰، ۳۵-۵۲.
- دری، ن.، و عباسی، م. (۱۳۹۳). مقایسه تطبیقی عناصر جادویی هزار و یک شب و داستان‌های هری پاتر. *ادبیات تطبیقی*، ۱۴۱، ۱۱-۱۶۰.
- رستگارفسای، م. (۱۳۷۹). *ازدها در اساطیر*. توس: تهران.
- رویانی، و. (۱۳۹۴). مقایسه ضحاک و تیفئوس با رویکرد اسطوره‌شناسی تطبیقی. *مطالعات انتقادی ادبیات*، ۱، ۱۹-۳۶.
- شمس نجف‌آبادی، ا.، و ناظری، ا. (۱۳۹۶). اسطوره و ابرقهرمان‌سازی سینمایی مدرن از منظر مطالعات فرهنگی. *پژوهش هنر*، ۱۳، ۳۱-۴۲.
- صانع‌پور، م. (۱۳۹۰). اسطوره‌شناسی تطبیقی در سنت فرهنگ غرب. *غرب‌شناسی بنیادی*، ۱، ۲۵-۳۸.
- طاهری، ص. (۱۳۹۴). باژگونی مفهوم یک نماد (بررسی کهن‌الگوی مار در ایران و سرزمین‌های همجوار). *هنرهای زیبا-هنرهای تجسمی*، ۳، ۲۵-۳۴.

- طاهری، ص.، و مصطفوی، ا. (۱۴۰۰). مقایسه تطبیقی ساختار اسطوره‌ای روایت در دو فیلم *بتمن و شوالیه تاریکی*. *روایت‌شناسی*، ۱۰، ۳۸۹-۴۱۸.
- طوسی، م. (۱۳۸۲). *عجایب‌المخلوقات*. تهران: علمی و فرهنگی.
- عالی، ف. (۱۳۹۰). *مار در اساطیر و ادبیات فارسی*. *ادبیات فارسی*، ۱۷، ۱۲۱-۱۳۶.
- عوض‌پور، به. و نامورمطلق، ب. (۱۳۹۳). ژیلبر دوران و نقد اسطوره‌ای (پیکره مطالعاتی: رمان *قلب سگی اثر میخائیل بولگاکف*). *ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی*، ۳۷، ۲۰۵-۲۳۵.
- فردوسی، ا. (۱۳۸۰). *شاهنامه فردوسی*. تصحیح م. جیحونی. ج ۱. اصفهان: شاهنامه‌پژوهی.
- فرضی، ح.، و عابدی، م. (۱۳۹۳). تحلیل بن‌مایه‌های اساطیری داستان شهریار بابل با *شهریارزاده در مرزبان‌نامه*. *زبان و ادب فارسی*، ۲۳۰، ۱۱۳-۱۳۴.
- قائمی، ف. (۱۳۸۹). تفسیر انسان‌شناختی اسطوره‌اژدها و بن‌مایه تکرارشونده اژدهاکشی در *اساطیر جستارهای ادبی*، ۱۷۱، ۱-۲۶.
- قرایی، ف. (۱۳۸۸). *ادیان هند*. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- قلی‌زاده، خ. (۱۳۸۹). *خاستگاه سیمرخ از دیدگاه اسطوره‌شناسی تطبیقی*. *پژوهش‌های ادبی*، ۲۸، ۶۱-۹۶.
- کفافی، م. (۱۳۸۲). *ادبیات تطبیقی*. ترجمه س.ح. سیدی. مشهد: به نشر.
- مجیدالدیری، ع. (۱۴۰۰). *ادبیات تطبیقی مبانی و کاربردها*. ترجمه م. نعمتی قزوینی. تهران: سفیر قلم.
- محمودی زیرآبی، ر.، و معقولی، ن. (۱۴۰۰). تحلیل تطبیقی نقش‌مایه مار در آثار هنری تمدن‌های باستانی با تمرکز بر (تمدن‌های ایران، بین‌النهرین و هند). *ششمین کنفرانس بین‌المللی زبان، ادبیات، تاریخ و تمدن*، ۱-۱۱.
- مظفری، م. (۱۳۹۸). *تنین*. تارنمای مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، >
<https://www.cgie.org.ir/fa/article/224443/%D8%AA%D9%86%DB%8C%D9%86>
 <
- معصومی، غ. (۱۳۸۸). *دایره‌المعارف اساطیر و آیین‌های باستانی جهان*. تهران: سوره مهر.

- نامورمطلق، ب. (۱۳۹۲). *درآمدی بر اسطوره‌شناسی*. تهران: سخن.
- واحدی، حنا، و زین‌العابدینی، پی. (۱۴۰۰). نقش اسطوره‌کاوی و اسطوره‌سازی در هویت انیمیشن ملی (مورد مطالعاتی: اسطوره‌گردآفرید و اسطوره‌مولان). *رهپویه هنرهای نمایشی*، ۲، ۵۳-۶۸.
- وراوینی، س. (۱۳۸۳). *مرزبان‌نامه*. به کوشش خلیل خطیب رهبر. تهران: صفی‌علیشاه.
- ویلکینسون، ف. (۱۳۹۵). *دایره‌المعارف مصورافسانه‌ها و اسطوره‌ها*. ترجمه معصومه انصاری و حبیب بشیرور. تهران: سایان.
- یاحقی، م. (۱۳۸۶). *فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی*. تهران: فرهنگ معاصر.

References

- Aali, F. (2011). Snake in Persian mythology and literature. *Persian Literature*, 17, 121–136. [in Persian]
- Aldridge, A. O. (2017). Objectives and dimensions of comparative literature. (M. Hosseini, Trans.). *Azma*, 123, 56–57. [in Persian]
- Avazpour, B., & Namvar-Motlaq, B. (2014). Gilbert Durand and mythological criticism: A study of the novel *Heart of a Dog* by Mikhail Bulgakov. *Mystical and Mythological Literature*, 37, 205–235. [in Persian]
- Dorri, N., & Abbasi, S. M. (2014). A comparative study of the magical elements in *One thousand and one nights* and *Harry Potter*. *Comparative Literature*, 11, 141–160. [in Persian]
- Durand, G. (1996). *Introduction à La mythodologie: Mythes et societies*. Paris: Albin Michel, Le Sacre et la pensée. [in French]
- Durand, G. (1996). *Introduction à La mythodologie: Mythes et societies*. Paris: Albin Michel, Le Sacre et la pensée. [in French]
- Farzi, H. R., & Abedi, M. R. (2014). Analysis of the mythical themes if the story of the prince of Babylon with “Shahryarzadeh” in *Marzbannameh*. *Persian Language and Literature*, 230, 113–134. [in Persian]
- Ferdowsi, A. (2001). *Shahnameh* (M. Jeyhuni, Ed.). Esfahan: Shahnameh-pajouhi. [in Persian]
- Gombrich, R. F. (2008). *How Buddhism began: The conditioned genesis of the early teachings*. Munshiram Manoharlal Publishers.
- Gombrich, R. F. (2008). *How Buddhism began: The conditioned genesis of the early teachings*. Munshiram Manoharlal Publishers.

- Habibi, S. M., & Arabi Hashemi, S. S. (2021). A symbolistic and archetypal analysis of the myth of the battle between Houshang and the black snake in Ferdowsi's *Shahnameh*. *Historical Researches*, 50, 35–52. [in Persian]
- Kafafi, M. A. (2003). *Comparative literature*. (S. H. Seyyedi, Trans.). Mashhad: Beh-nashr. [in Persian]
- Mahmudi Zirabi, R., & Maquli, N. (2021). A comparative analysis of the archetype of snake in art works of ancient civilizations with a focus on Iran, Mesopotamia and India. *Proceedings of the Sixth International Conference on Language, History and Civilization*, 1–11. [in Persian]
- Majid-al-badiri, A. (2021). *Comparative literature: Principles and applications*. (M. Nemati Qazvini, Trans.). Tehran: Safir-e Qalam. [in Persian]
- Martens, C. (1894). Origine des contes populaires. *Revue Philosophique de Louvain*, 3, 235–262. [in French]
- Martens, C. (1894). Origine des contes populaires. *Revue Philosophique de Louvain*, 3, 235–262. [in French]
- Masumi, G. (2009). *Dictionary of myths and ancient rituals of the world*. Tehran: Sure-ye Mehr. [in Persian]
- Mozaffari, M. (2019). Tanin. *Great Islamic Encyclopedia*. Accessed: March 10, 2025. URL: www.cgie.org.ir/fa/article/224443/%D8%AA%D9%86%DB%8C%D9%86 [in Persian]
- Muller, M. (1859). *Essai de mythologie comparée*. Paris: A. Durand Libraire. [in French]
- Muller, M. (1859). *Essai de mythologie comparée*. Paris: A. Durand Libraire. [in French]
- Naga. Hindu mythology: <https://www.britannica.com/topic/naga-Hindu-mythology>
- Namvar-Motlaq, B. (2013). *An introduction to mythology*. Tehran: Sokhan. [in Persian]
- Online Encyclopedia Britannica*. Naga, Hindu mythology. Accessed: Mar. 10, 2025. URL: <https://www.britannica.com/topic/naga-Hindu-mythology>
- Qaemi, F. (2010). An anthropological commentary on the myth of dragon and the frequent archetype of killing the dragon in mythology. *Literary Researches*, 171, 1–26. [in Persian]
- Qaraaei, F. (2009). *Religions in India*. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad. [in Persian]
- Qoli-zadeh, K. (2010). The origin of simorgh from the perspective of comparative mythology. *Literary Researches*, 28, 61–96. [in Persian]

- Rastegar Fasaei, M. (2000). *Dragon in mythology*. Tehran: Tous. [in Persian]
- Royani, V. (2015). Comparing Zahhak and Typhon with the approach of comparative mythology. *Critical Studies of Literature*, 8, 19–36. [in Persian]
- Sane-pour, M. (2011). Comparative mythology in the tradition of western culture. *Occidental Studies*, 1, 25–38. [in Persian]
- Shams Najaf-abadi, E., & Nazeri, A. (2017). Myth and the creation of superheroes in modern cinema from the perspective of cultural studies. *Research of Art*, 13, 31–42. [in Persian]
- Steffen. Filip. (n.d.) Naga. Hindu mythology :
<https://www.britannica.com/topic/naga-Hindu-mythology>.
- Taheri, S. (2015). The transformation of the concept of a symbol: A study of the archetype of snake in Iran and neighboring countries. *Fine Arts: Visual Arts*, 3, 25–34. [in Persian]
- Taheri, S., & Mostafavi, A. (2021). A comparative study of the mythical structure of the narrative in the two films *Batman* and *The Dark Night*. *Narratology*, 10, 389–418. [in Persian]
- Tousi, M. (1993). *Ajaayeb al-makhlūqat*. Tehran: Elmi va Farhangi. [in Persian]
- Vahedi, H. S., & Zein-al-Abedini, P. (2021). The role of studying and creating myths in the creation of identity in national animations: The myth of Gord-Afarid and the myth of Mulan, a case study. *Rahpooyeh Honarha-ye Namayeshi*, 2, 53–68. [in Persian]
- Varavini, S. (2004). *Marzbannameh* (K. Khatib Rahbar, Ed.). Tehran: Safi Alishah. [in Persian]
- Wikipedia. Nāga. Accessed: Mar. 10, 2025. URL:
https://en.wikipedia.org/wiki/N%C4%81ga#cite_note-ReferenceA-20.
- Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/N%C4%81ga#cite_note-ReferenceA-20.
- Wilkinson, P. (2016). *Myths, Legends, and Sacred Stories: A Visual Encyclopedia*. (M. Ansari & H. Bashirvar, Trans.). Tehran: Sayan. [in Persian]
- Yahaqqi, M. J. (2007). *Dictionary of myths and tales in Persian literature*. Tehran: Fahang-e Moaser. [in Persian]

